

BALIZS DÁNIEL¹

A szlovákiai magyarokról – volt már jobb is

Gyurgyík László: *A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig. Különös tekintettel a 2001-től napjainkig terjedő időszakra.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2014.

Gyurgyík László munkája a szlovákiai magyarság 1989 utáni demográfiai folyamataival ismerteti meg a téma iránt érdeklődő közönséget. A megközelítési mód a szerzőtől megszokott módon alapvetően kvantitatív, a hangsúly korábbi könyveihez² hasonlóan a népmozgalmi adatok és tendenciák ismertetésére helyeződik. A kiadványt a 2011. évi szlovákiai népszámlálás után alig három évvel már a kezünkbe vehettük, s mint ilyen, ez az első átfogó munka a szlovákiai magyarság legfrissebb demográfiai adatairól, folyamatairól.

A könyv a meglehetősen tömör bevezető után összefoglaló jelleggel ismerteti Szlovákia etnikai és közigazgatási viszonyainak 1921 utáni módosulásait. A szerző elsősorban a főbb adatokra, illetve a fontosabb eseményekre, fordulópontokra (reszlovakizáció, szlovák-magyar lakosságcsere stb.) fókuszál, ez azonban – mivel ez a fejezet tulajdonképpen a bevezetés folytatásaként értelmezhető – nem okoz hiányérzetet az olvasóban. Már e ponton találkozunk egy, a későbbiekben nagy jelentőséget kapó módszertani sajátossággal: Gyurgyík az etnikai hovatartozásukról nem nyilatkozók 2011-ben már több százezeres tömegét felosztja az egyes nemzetiségek között,

¹ A szerző a MTA-CSFK Földrajztudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa. E-mail: balizs.daniel@csfk.mta.hu

² Többek között gondolhatunk itt a *Magyar mérleg – A szlovákiai magyarok a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében* (1994) vagy az *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében* (2004) c. művekre.

megkülönböztetve a 2011. évi regisztrált (népszámlálás szerinti, R-jelzésű) és az általa becsült (B) értékeket³. A számítás menetéről bővebb leírást a mellékletben helyet kapó önálló, de a könyv tematikájához szorosan kapcsolódó tanulmányban találunk. Sajnos a matematikai művelet sorozat ismertetése elmarad, így – miközben az eredményekről hasznos részleteket tudunk meg – a konkrét módszerről csupán sejtéseink lehetnek.

A 2. *fejezet* az adatforrások bemutatásával indít, kissé szűkszavú jellegét az indokolja, hogy a munka lényegében két adatsor, a szlovákiai magyarság népszámlálási és népmozgalmi értékeinek ismertetésére, illetve a kettő között mutatkozó különbségekre fókuszál; így természetesnek vehető, hogy az adatforrások között csupán e két tétel: a (cseh)szlovák népmozgalmi statisztikai (PO), valamint a népszámlálási kiadványok szerepelnek. A módszerek között a különböző demográfiai mutatókon (születési, halálozási és migrációs ráták, házasságkötési és válási arányszámok) alapuló vizsgálatok szerepelnek, és nagyon fontos szerepet tölt be a demográfiai viszonyok időbeli bemutatása mellett a területi dimenzió, valamint a nemzetiség-specifikus megközelítési mód is. Utóbbiak azt jelentik, hogy a szlovákiai magyarokra vonatkozó trendek (ahol ezt az adatbázis elérhetősége megengedi) a többségi nemzetével, illetve az országgal egyaránt összevetésre kerülnek; továbbá a demográfiai értékeket a magyarok aránya szerint kialakított járáskategóriák alapján is tanulmányozhatjuk.

Az alig egy oldalt elfoglaló 3. *fejezet* létjogosultsága erősen kérdéses, nem kizárt, hogy a szerző hosszabbra tervezte, jelen állapotában viszont egyértelműen a módszertanban lenne a helye; annál is inkább, mert az itt olvasható információk egy része már a korábbi fejezetekben is szerepel.

Ezt követően a II világháború utáni népmozgalmi tendenciák következnek, az előbbiekhöz képest jóval nagyobb részletességgel. Az ebben a fejezetben olvasható kutatási eredmények döntő részét – többek között Gyurgyík fentiekben felsorolt korábbi munkáiból – már ismerhettük. A kezünkben tartott kiadványba a szerző korábbi munkáinak lényegesebb részletei kerültek. Ez a rész mintegy előkészíti, megalapozza a legfontosabb eredményeket ismertető fejezetet, amely az 1991–2011 közötti censusok eredményein alapul.

³ E metodikai megjegyzést jellegéből adódóan talán célszerűbb lett volna a 2. fejezetben (*A vizsgálati modell: források, módszerek*) elhelyezni.

A kötet új információkban leginkább gazdag szeletének tehát e fejezet nevezhető. A demográfiai trendeket kirajzoló szegmensek (népmozgalom, migráció, házasságkötések, válások) sorba vétele, ábrákkal, táblázatokkal történő szemléltetése során kirajzolódik előttünk a szlovákiai magyarokkal kapcsolatos népesedési összkép: az országos átlagnál és a többségi nemzetnél alacsonyabb születési és magasabb halálozási ráta, a migrációban való viszonylag csekély részvétel, illetve a regisztrált és a becsült (vagy éppen az előre várható) adatok közötti permanens differencia. A fejezet végére választ kapunk arra, hogy a természetes fogyás milyen mértékben apasztja a felvidéki magyarságot, míg a népességszámváltozás további befolyásoló tényezőit (asszimiláció, nem válaszolók kérdése) a szerző a későbbiekben taglalja.

A könyv egyik legfontosabb hozadéka, hogy olyan adatbázis került publikálásra, melyek elérése a népszámlálási táblák egyszerű böngészése útján nem lehetséges. Itt alapvetően kétféle adathalmazról van szó: egyfelől a PO-forrású, a nemzetiségek továbbszámított demográfiai adatainak ismertetéséről, másfelől a szerző saját (korábbi és új) kutatási eredményeinek közzétételéről. Mindkettő igen értékes ismeretanyag, megkerülhetetlennek minősíthetjük bármilyen, a témakörhöz kapcsolódó, tudományos igényű publikáció elkészítéséhez, fókuszáljon az akár az országos szintre (az egész szlovákiai magyarságra) vagy éppen egy-egy kiszemelt, kurrens témára (például az asszimilációra), netán egy kiemelt mintaterületre. E kutatási eredmények tehát számos kutatás kiindulópontjául szolgálhatnak.

Azaz csupán szolgálhatnának. Gyurgyík László legújabb könyvének elkészültekor ugyanis egy nagyon fontos munkafázis maradhatott ki: a tekintélyes hányadot elfoglaló táblázatok és ábrák (főként a mellékletek) ellenőrzése. Így a kötet épp azt a kivételes lehetőséget szalasztja el, hogy a későbbi kutatások megbízható bázisává váljon. A szlovákiai magyarság népmozgalmi tendenciáit vagy a magyarok és szlovákok közötti demográfiai olló tényezőit szemléltető táblázatok között számos (például a 8., 40., 43., 46. és az 50. melléklet) önmagával vagy más táblázattal kerül ellentmondásba, összekeverednek bennük az adatok, illetve egyértelműen nem reális

adatokat közöl⁴. Ezek után megkérdőjelezhetővé válik a korszerkezet nemzetiség-specifikus bontását bemutató adattáblák valóságtartalma is, melyek az asszimilációs vizsgálatoknál egyébként messzemenőig hasznosíthatóak lehetnének. De ami a legnagyobb probléma, hogy ennyi pontatlanság után nem lehetünk biztosak abban sem, hogy a kötetben nagy számban előforduló adatok sorában hol bújik meg egy-egy, a szlovákiai viszonyokat kevésbé ismerő kutató számára ellenőrizhetetlen hiba. Bár a törzsszöveg szakmaiságához, tudományos megalapozottságához önmagában véve nem férhet kétség, ez javarészt a bekezdések között elhelyezett vagy a mellékletben fellelhető táblázatokra és ábrákra hivatkozik, melyekben – ahogy az előbb már szó esett róla – tucatszám fordulnak elő hibák, és ezek akár a szöveges részekben leírtakra is negatív hatást fejthetnek ki. Nem tudhatjuk. Nem áll rendelkezésünkre kontrolltanulmány, a szerző által közölt adatok legfőbb értékét épp az adta (volna), hogy más csatornán keresztül ezek – a szakma döntő többsége számára – nem elérhetők.

Másik alapvető hiányosság a témában korábban megjelent publikációk és szakmai eredmények áttekintésének teljes elmaradása. E ponton az sem menti fel a szerzőt, hogy a tárgyalt munka kvantitatív megközelítésű, illetve legfeljebb egyszerű műveletekkel továbbszámított (de javarészt inkább csak nyers) adatok közlésére vállalkozik. Azt hiszem, nem túlzás leszögezni, hogy legalább egy rövid, a szakirodalmi illetve a teoretikus háttérrel taglaló, összefoglaló jellegű fejezet nagyban emelné a kiadvány színvonalát, szakmai igényességét. Ennek hiánya már csak azért is számon kérhető, mert Gyurgyík korábbi, 2004-es adatokat feldolgozó munkájában (a már említett *Asszimilációs folyamatok...*-ban) nívós elméleti részt találunk, mely némi aktualizálás után itt is megállná a helyét. Amennyiben – ez esetben mindenféle bíráló szándék nélkül – kijelentjük, hogy a könyv jelentős hányada a szerző korábbi munkáiból átvett részekből épül fel, úgy még érthetlenebb, hogy miért éppen az elméleti fejezet maradt ki.⁵

⁴ A hibák miatt értelmezhetetlenné válik többek között a 24. és a 33. táblázat. A 26. táblázat a 22. ismétlése, pontatlan jelmagyarázat nehezíti a 6. ábra értelmezését, a diagramgörbék váltakozó színekkel zavaró az 1. és 2. ábrán stb.

⁵ Az igazsághoz hozzátartozik, hogy jelen kötettel leginkább rokonítható, az 1991. évi adatokat feldolgozó *Magyar mérleg* című munkában sem találunk teoretikai fejezetet. Ez azonban meglátásom szerint nem indokolja az elméleti háttér elmaradását.

Annak ellenére, hogy a kötet olvasásakor hamar rájöhettünk, mi volt a szerző elsődleges célja (nevezetesen a 2011. évi adatok minél korábbi megjelentetése), számos ponton a közölt adatok tömkelege szinte „kiált” a belőlük kiolvasható trendek, folyamatok elemzése után. Ugyan Gyurgyík azon célkitűzése megvalósul, miszerint a kötet a népesedési folyamatok fő összetevőit részletezve további kutatások számára elsődleges bázisul szolgál, viszont a primer adatok egyszerű feldolgozása, ábrákba és táblázatokba történő rendszerezése még csak tovább fokozzák az olvasó érdeklődését a következtetések, a komplex felfogású analízis, a „hogyan?” mellett a „miért?” kérdésének megválaszolására. Ennek elmaradása szintén hiányérzetet okoz, s azt a benyomást kelti, hogy lehetőségek maradtak ki.

Mindemellett nem feledkezhetünk meg a pozitív ellenpéldákról sem, több esetben (5.1 és 5.4 fejezetek) fedezhetünk fel kiváló szakmaisággal megírt magyarázatot, melyeket gondolatébresztő következtetések és kérdésfelvetések tarkítanak. Jó példa erre a homogén szlovák járásokban élő szóránymagyarság alacsony halandóságának témája. Szintén érdekes lenne külön megvizsgálni a egyes házasságok tartósságának „problematikáját”, vajon mi okozza a heterogén kapcsolatok gyakoribb felbomlását. A könyvet az asszimilációs folyamatokkal, illetve a nemzetiségi kérdésre nem válaszolók csoportjával foglalkozó fejezetek zárják, melyekben szintén találunk továbbgondolásra érdemes fejtegetéseket, viszont sajnos a munka e részeiben is az adatok ismertetésén, illetve az ábrák szimpla értelmezésén marad a hangsúly.

A felsorolt problémáktól függetlenül Gyurgyík László könyve – az adatokat némi óvatossággal kezelve – értékes munkának számít. Minden hibája mellett számos hasznos információ szűrhető ki belőle, interdiszciplináris megközelítésmódja révén pedig akár a szociológusok, akár a demográfusok, akár a földrajzzal foglalkozó kutatók számára termékeny alapot jelenthet.